

พิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามในรามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1 : ลักษณะและมโนทัศน์¹

War Rituals in the King Rama I's Ramakien: Characteristics and Concepts

Received 17 March, 2025

Revised 29 April, 2025

ณัฐริณญาณ์ แดงสมบุญ² Nuttharinya Dangsomboon

Accepted 24 May, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ลักษณะของพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามในรามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1 และวิเคราะห์มโนทัศน์ของพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามในรามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1 ผลการศึกษาพบว่าพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามมี 2 ลักษณะ ได้แก่ พิธีกรรมเตรียมทัพ ประกอบด้วยพิธีกรรมเตรียมกายและพิธีกรรมเตรียมอาวุธ และพิธีกรรมเพื่อเป็นกลยุทธ์ ประกอบด้วยพิธีบิดยา และพิธีทนต์น้ำ ทั้งนี้พิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามที่พบมากที่สุด คือพิธีเตรียมอาวุธ การประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามในรามเกียรติ์มีผู้ประกอบพิธีกรรม คือฝ่ายลงกา ผลของพิธีกรรมส่วนใหญ่จะประกอบพิธีกรรมไม่สำเร็จเนื่องจากฝ่ายพลับพลาสามารถล่อพิธีหรือแก้กลศึกได้ ส่วนมโนทัศน์ของพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามพบ 4 มโนทัศน์ ได้แก่ พิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามช่วยเสริมความมั่นคงทางจิตใจ พิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามเป็นทางลัดสู่ชัยชนะ พิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามต้องพึ่งพาอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และพิธีกรรมเตรียมอาวุธเป็นตัวแปรที่นำมาสู่ชัยชนะ การศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามในรามเกียรติ์ไม่เพียงแต่ช่วยให้เข้าใจลักษณะของพิธีกรรมในวรรณคดีเท่านั้น แต่ยังสะท้อนให้เห็นความเชื่อ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ค่านิยม และแนวคิดที่มีต่อพิธีกรรมและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของสังคมอีกด้วย

คำสำคัญ: พิธีกรรม รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 สงคราม ลักษณะ มโนทัศน์

Abstract

This research article aims to analyze the characteristics of war rituals in the Ramakien, King Rama I's version, and to examine the conceptual frameworks underlying these rituals. The findings reveal that war rituals in the Ramakien can be divided into two main types. The first is army preparation rituals, which include bodily preparation rituals and weapons

¹ บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งในรายวิชา 411 405-164 สัมมนาวรรณคดีไทย โดยมีผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปัทมา จีฆประเสริฐกุลเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา This research article is part of the course 411 405-164 Seminar in Thai Literature, with Assistant Professor Dr. Pattama Theekaprasertkul serving as the advisor.

² นักศึกษาหลักสูตรอักษรศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร Bachelor of Arts student in Thai Language, Faculty of Arts, Silpakorn University, email: nuttharinya16@gmail.com.

preparation rituals. The second involves strategic rituals, comprising medicinal compounding ceremonies and water-testing rituals. Among these, weapons preparation rituals were found to be the most prevalent. The study identifies that war rituals in the Ramakien were predominantly performed by the Langka faction. However, many of their efforts end in failure due to the Phlapphla faction's ability to disrupt ceremonies or counter magical strategies. The conceptual analysis reveals four key frameworks regarding war rituals: rituals function as psychological reinforcement; rituals serve as shortcuts to victory; rituals necessitate reliance on supernatural powers; and weapons preparation rituals constitute a critical variable in determining victory. This examination of war rituals in the Ramakien not only enhances understanding of ritual characteristics in literature but also reflects broader societal beliefs, values, and perspectives regarding sacred rituals and supernatural powers.

Keywords: Ritual, King Rama I's Ramakien, War, Characteristic, Concept

1. บทนำ

รามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1 เป็นรามเกียรติ์ฉบับที่มีความสมบูรณ์มากที่สุด เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชมีพระราชประสงค์ให้รวบรวมต้นฉบับรามเกียรติ์ที่มีอยู่ให้เป็นฉบับสมบูรณ์ ภายหลังจากเหตุการณ์เสียกรุงครั้งที่ 2 ที่ทำให้วรรณคดีถูกทำลายและสูญหายไป จึงเกิดการรวบรวมและชำระวรรณคดี ทำให้รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เป็นฉบับที่มีความสมบูรณ์มากที่สุด และมีความยาวถึง 117 เล่มสมุดไทย

เนื้อเรื่องของรามเกียรติ์ฉบับนี้เริ่มเรื่องตั้งแต่กำเนิดตัวละครสำคัญต่าง ๆ การปราบเหล่ายักษ์และอสูร จนถึงพระโอรสของพระรามปราบอสูรแล้วปกครองบ้านเมืองด้วยความสงบสุข (มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, 2564) โดยเนื้อเรื่องส่วนใหญ่ในรามเกียรติ์เป็นเรื่องราวการต่อสู้ระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์เพื่อแย่งชิงนางสีดา เหตุการณ์ในเรื่องส่วนใหญ่จึงเป็นการสู้รบและการทำสงครามระหว่างฝ่ายพลับพลากับฝ่ายลงกา

จากการศึกษาของผู้วิจัยพบว่ารามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1 ปรากฏพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามจำนวนมากอยู่ตลอดทั้งเรื่อง ลักษณะของพิธีกรรมในรามเกียรติ์ที่น่าสนใจ คือพิธีกรรมมักจะเกี่ยวข้องกับอาวุธหรือพลังอำนาจของเทพเจ้า พิธีกรรมส่วนใหญ่มักเกิดขึ้นจากฝ่ายลงกาเป็นผู้ประกอบพิธี และผลของพิธีกรรมทำให้ตัวละครฝ่ายยักษ์มีพลังอำนาจมากขึ้น อีกทั้งตัวบทที่กล่าวถึงพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามในรามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1 มีการบรรยายที่ละเอียด ชัดเจน โดยผู้แต่งจะเริ่มต้นกล่าวตั้งแต่การเตรียมโรงพิธี การประกอบพิธี จนถึงผลของ การประกอบพิธี และในแต่ละพิธีกรรมจะมีความเกี่ยวข้องกับตัวละครผู้ประกอบพิธี อีกทั้งพิธีกรรมยังเป็น ส่วนสำคัญที่มีผลต่อตัวละครและการดำเนินเรื่อง การปรากฏตัวบทพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามในรามเกียรติ์จำนวนมาก แสดงให้เห็นว่าการประกอบพิธีกรรมเหล่านี้ส่งผลต่อการดำเนินเรื่อง

จากการทบทวนวรรณกรรมผู้วิจัยพบว่า มีเอกสารและงานวิจัยที่ศึกษารามเกียรติ์จำนวนมาก ทั้งศึกษารามเกียรติ์ในด้านการแสดง องค์ประกอบทางวรรณกรรม วรรณศิลป์ ความเชื่อทางคติชนวิทยา การเมืองและสังคม ความสำคัญและความดีความงามของเรื่องรามเกียรติ์ แต่ผู้ที่สนใจศึกษาพิธีกรรมในรามเกียรติ์นั้น พบเพียงเอกสารและงานวิจัยที่รวบรวมและอธิบายพิธีกรรมที่ปรากฏในรามเกียรติ์ ได้แก่ ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย ของสมปราชญ์ อัมมะพันธ์ (2536) และนามานุกรมรามเกียรติ์ ของรื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (2559) เท่านั้น แต่ไม่ได้มีการจัดกลุ่มลักษณะของพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามไว้ เป็นเพียงการรวบรวมพิธีกรรมที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่อง นั้น ๆ ไว้ด้วยกัน แต่ในบทความวิจัยฉบับนี้จะใช้แนวคิดลักษณะของพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามในการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล นอกจากนี้ยังมีการวิเคราะห์ความสำคัญของพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อตัวละครและการดำเนินเรื่อง และศึกษามโนทัศน์ของพิธีกรรมในรามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1 เนื่องจากยังไม่มีผู้ศึกษาประเด็นดังกล่าว และผลการศึกษาจะมีความแตกต่างจากเอกสารและงานวิจัยที่เคยมีมา ผู้วิจัยจึงศึกษาลักษณะและมโนทัศน์ของพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามในรามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1 ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในด้านการศึกษาลักษณะและมโนทัศน์ของพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามในรามเกียรติ์

2. วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดพิธีกรรม เนื่องจากหัวข้อวิจัยทำการศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามที่ปรากฏในรามเกียรติ์ แนวคิดดังกล่าวจึงช่วยในการกำหนดขอบเขตในการวิจัย

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2524) ให้ความหมายคำว่า “พิธีกรรม” หมายถึง แบบอย่างของพฤติกรรมที่กำหนดไว้ด้วยกฎเกณฑ์หรือธรรมเนียมประเพณีให้กระทำ และเพื่อให้มีความขลัง

นอกจากนี้ยังมีมุมมองของนักวิชาการที่ศึกษาเรื่องพิธีกรรม ได้ให้ความหมายของพิธีกรรมดังต่อไปนี้ พิธีกรรมเป็นการกระทำที่กำหนดขึ้น มีระเบียบขั้นตอน ประพฤติตามค่านิยม ทศนคติ ความคิดและความเชื่อของสังคม โดยเข้าใจว่าการกระทำอย่างนั้นย่อมมีผลตอบสนอง ทำให้คนได้รับประโยชน์ตามที่คาดหวังเอาไว้ ทำแล้ว มีผลทำให้จิตใจเบิกบานเป็นสุขที่เรียกว่า ได้บุญได้กุศล พิธีกรรมเป็นสิ่งที่เรากล่าวถึงเพื่อให้เกิดความสบายใจ แก่ตัวเราเอง อีกทั้งยังบ่งบอกถึงวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ (บาหยัน อิมสำราญ, 2559)

ด้านองค์ประกอบของพิธีกรรม การประกอบพิธีเป็นกระบวนการที่ดำเนินไปอย่างมีขั้นตอนตั้งแต่เตรียมการไปจนกระทั่งถึงลำดับขั้นในการประกอบ (บาหยัน อิมสำราญ, 2559) กล่าวว่าการประกอบพิธีจะต้องมีองค์ประกอบ 7 อย่าง ได้แก่

1. วัตถุหรืออุปกรณ์ คือ สิ่งของเครื่องใช้ สถานที่ และองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบพิธี
2. องค์บุคคลหรือเจ้าพิธี คือ คนกลางที่ทำหน้าที่ในประกอบพิธี และเป็นผู้ที่สามารถเชื่อมต่อระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้าได้
3. กิริยาท่าทาง เป็นสัญลักษณ์ในการประกอบพิธีที่แสดงถึงความเคารพ นอบน้อมต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์
4. คำกล่าวหรือคำสวด เป็นการแสดงความเคารพ หรือเป็นการขอร้องวิงวอนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์
5. ระยะเวลาในการประกอบพิธี คือ ช่วงระยะเวลาหรือจำนวนครั้งในการประกอบพิธีเพื่อให้ได้ผล
6. การละเล่น คือ กิจกรรมที่เป็นเครื่องเสริมประเพณีหรือพิธีกรรมให้สมบูรณ์ และให้ความบันเทิงแก่ผู้ร่วมงาน
7. ผล คือ ผลลัพธ์เมื่อประกอบพิธีกรรมไปแล้ว

ด้านบทบาทและหน้าที่ของพิธีกรรม พิธีกรรมมีความสัมพันธ์กับชีวิตและสังคม จึงมีบทบาทและหน้าที่ต่อสมาชิกของสังคมหลายประการ อันได้แก่

1. พิธีกรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ พิธีกรรมทำให้เกิดความมั่นใจและกำลังใจในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อชีวิตประสบอุปสรรคหรือความไม่ราบรื่นในชีวิต เช่น ความเจ็บป่วย ความขัดข้องในอาชีพ การงานและการดำเนินชีวิต การประกอบพิธีกรรมบางอย่างจะทำให้จิตสงบ มีเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจ และมีความกำลังใจในการต่อสู้ชีวิตมากยิ่งขึ้น

2. พิธีกรรมแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มชน กล่าวได้ว่าพิธีกรรมเป็นเครื่องบ่งชี้ที่สำคัญที่จะระบุว่ากลุ่มชนใดสืบเชื้อสายมาจากเผ่าพันธุ์เดียวกันหรือไม่ ทำให้คนรุ่นหลังสามารถสืบสาวรากเหง้าของตนเองได้ผ่านการประกอบพิธีกรรมแบบเดียวกันที่ยังคงหลงเหลือเป็นหลักฐาน

3. พิธีกรรมเป็นเครื่องมือในการควบคุมสังคม เนื่องจากพิธีกรรมเป็นแบบแผนในการปฏิบัติร่วมกันของคนในสังคมเพื่อให้คนมีความเชื่อในรูปรอยเดียวกัน หากปฏิบัติตามแบบแผน พิธีกรรมก็จะเป็นที่ยอมรับ นอกจากนั้นยังก่อให้เกิดความผูกพันสนิทสนมแน่นแฟ้น เนื่องจากสมาชิกของสังคมมีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรมอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน

4. พิธีกรรมช่วยผสมผสานความเชื่อที่หลากหลายเข้าด้วยกัน ตัวอย่างเช่นในสังคมไทยมีความเชื่อทั้งพุทธ พราหมณ์ ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้า ตลอดจนภูตผีวิญญาณทั้งหลาย ความเชื่อเหล่านี้ถูกผสมผสานในพิธีกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นพิธีโกนจุก บวชนาค ทำขวัญ

5. พิธีกรรมทำให้เข้าใจสาระของชีวิต เนื่องจากพิธีกรรมเป็นเรื่องของการสื่อความหมายด้วยสัญลักษณ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต เช่น พิธีทำขวัญในช่วงอายุต่าง ๆ สื่อความหมายถึงการเจริญวัย สามารถอยู่รอดปลอดภัย และถึงเวลาที่จะดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสมกับช่วงชีวิตต่อไป (บาหยัน อิมสำราญ, 2559)

จากการทบทวนแนวคิดของพิธีกรรม สรุปได้ว่า “พิธีกรรม” หมายถึง การกระทำที่มีแบบแผนและกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ โดยมีองค์ประกอบทางพิธีกรรมปรากฏอยู่ และเข้าใจว่าเมื่อกระทำแล้วจะทำให้บรรลุเป้าหมาย หรือเป็นไปตามความปรารถนา ดังนั้นผู้วิจัยจึงนิยามความหมายเพื่อใช้สำหรับกำหนดขอบเขตข้อมูลในบทความวิจัยว่า “พิธีกรรมเกี่ยวกับสงคราม” หมายถึง การกระทำที่มีแบบแผนและกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ โดยมีองค์ประกอบทางพิธีกรรมปรากฏอยู่ และเข้าใจว่าเมื่อกระทำแล้วจะทำให้บรรลุเป้าหมายหรือเป็นไปตามความปรารถนา โดยประกอบขึ้นเพื่อการทำสงคราม โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ฝ่ายผู้ประกอบพิธีได้เปรียบในสงคราม หรือให้มีชัยชนะเหนือฝ่ายศัตรู

อีกทั้งผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดมโนทัศน์ เนื่องจากบทความนี้วิเคราะห์มโนทัศน์ของพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามในรามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1 แนวคิดดังกล่าวจะช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจความหมายของมโนทัศน์ได้มากยิ่งขึ้น

คำว่า “มโนทัศน์” (concept) หมายถึง ความคิดรวบยอด เป็นภาพรวมหรือภาพแทน ซึ่งเป็นความเข้าใจในภาพรวมเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง (สุปานี พัดทอง, 2552) นอกจากนี้พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายของมโนทัศน์ไว้ว่า มโนทัศน์ ตรงกับภาษาอังกฤษว่า concept หมายถึง ภาพหรือสิ่งที่เห็นในใจ ซึ่งเป็นตัวแทนของสรรพสิ่งแต่ละชนิด เช่น ถ้าพูดถึงแมว คนก็จะคิดถึงมโนทัศน์ของแมวในใจ ซึ่งเป็นตัวแทนของภาพแมวทั้งหลาย ไม่เจาะจงว่าจะเป็นสีใด ขนาดใด หรือพันธุ์ใด นอกจากนี้ (สุวิทย์ มูลคำ, 2553 อ้างถึงใน อิทธิเดช น้อยไม้, 2564) ได้แสดงทัศนะว่า มโนทัศน์ หมายถึง ภาพความคิด ความเข้าใจที่สรุปเกี่ยวกับการจัดกลุ่มหรือหมวดหมู่ของวัตถุ สิ่งของ คน สัตว์ พืช แนวคิดหรือปรากฏการณ์ที่มีคุณลักษณะ หรือองค์ประกอบพื้นฐานใกล้เคียงกัน จัดเข้าเป็นกลุ่มเดียวกันซึ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น

เช่นเดียวกันกับ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2555 (อ้างถึงใน อิทธิเดช น้อยไม้, 2564) ก็ให้ความเห็นว่า มโนทัศน์ มีความหมายเดียวกันกับ คำว่า คอนเซ็ปต์(concept) ในภาษาอังกฤษ ซึ่งหมายถึง การคิดถึงหรือจินตนาการถึงบางสิ่ง การเกิดแนวคิดหรือเกิดความเข้าใจต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งในความคิดของเรา นอกจากนี้ วลัย อิสรางกูร ณ อยุธยา, 2555 (อ้างถึงใน อิทธิเดช น้อยไม้, 2564) ได้กล่าวถึงมโนทัศน์ว่า เป็นข้อสรุปจากข้อเท็จจริงที่แสดงถึง ความเข้าใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่เป็นปรากฏการณ์ต่าง ๆ หรือข้อเท็จจริง โดยจะมีลักษณะบ่งบอกสิ่งที่คล้ายกันหรือสิ่งที่มีลักษณะร่วมกัน

จากการสำรวจงานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับรามเกียรติ์และพิธีกรรม พบว่ามีเอกสารและงานวิจัย ที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางในการค้นคว้าข้อมูลความรู้ ดังนี้

หนังสือ *ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย* ของสมปราชญ์ อัมมะพันธ์ (2536) มีเนื้อหาเกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ในสังคม พระราชพิธี รัฐพิธี ประเพณีท้องถิ่น และประเพณีพิธีกรรมในวรรณคดีไทย โดยกล่าวถึงพิธีกรรมที่ปรากฏในเรื่องรามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1 จำนวน 39 พิธีกรรม โดยผู้เขียนให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม สาเหตุของการประกอบพิธีกรรม แสดงตัวบทที่กล่าวถึงพิธีกรรม และผลลัพธ์หลังประกอบพิธีกรรม เอกสารดังกล่าวเป็นประโยชน์ให้ผู้วิจัยใช้รวบรวมพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามในรามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1

หนังสือ *วรรณคดีพระราชพิธี* ของบาหยัน อิมสำราญ (2559) เอกสารนี้ช่วยขมวดความคิดเกี่ยวกับวรรณคดีที่เกี่ยวกับพิธีกรรมทั้งหลายที่กระจัดกระจายให้เป็นหมวดหมู่ โดยเริ่มต้นจากวรรณคดีพิธีกรรมของราชสำนักหรือวรรณคดีพระราชพิธี นำเสนอภูมิหลังของวรรณคดีพระราชพิธีแต่ละเรื่อง ลักษณะทั่วไปและลักษณะเฉพาะของตัวบท ตลอดจนชี้ให้เห็นบทบาทหน้าที่ของวรรณคดีพระราชพิธีที่มีต่อสังคม ข้อมูลในหนังสือเล่มนี้เป็นแนวทางในการใช้ศึกษาพิธีกรรมต่าง ๆ ได้แก่ ความหมายของพิธีกรรม พิธีกรรมและประเพณี ลักษณะทั่วไปของพิธีกรรม ประเภทของพิธีกรรม บทบาทหน้าที่ของพิธีกรรม และองค์ประกอบของพิธีกรรม ข้อมูลดังกล่าวเป็นข้อมูลให้ผู้วิจัยนำมาใช้นิยามศัพท์เฉพาะของคำว่า “พิธีกรรม” เพื่อใช้เป็นกรอบในการเก็บข้อมูลพิธีกรรมในรามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1

หนังสือ *นามานุกรมรามเกียรติ์* ของรื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (2559) เพื่อรวบรวมประวัติความเป็นมาของตัวละคร สถานที่ พิธีกรรม และอาวุธต่าง ๆ ที่มีอยู่ในเรื่องรามเกียรติ์ ผู้เขียนรวบรวมพิธีกรรมที่ปรากฏในรามเกียรติ์จำนวน 8 พิธีกรรม ได้แก่ พิธีสงรองศต พิธีถอดดวงจิตของทศกัณฐ์ พิธีถอดดวงใจของไมยราพ พิธีขบถของท้าวทศรถ พิธียกมหาโมลีศิลปชัย พิธีหุงยาของไมยราพ พิธีลับหอกโมกขศักดิ์ของกุมภกรรณ และพิธีทนต์น้ำของกุมภกรรณ โดยอธิบายสาเหตุของการประกอบพิธี ขั้นตอนการประกอบพิธี และผลของการประกอบพิธี หนังสือดังกล่าวจะช่วยผู้วิจัยในการเก็บรวบรวมข้อมูลของพิธีกรรมที่ปรากฏในรามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1

วิทยานิพนธ์เรื่อง *การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง สงครามในวรรณคดีสันสกฤต* ของสมศิริ มีพานิช (2530) วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ศึกษาและวิเคราะห์แนวคิดและข้อปฏิบัติเกี่ยวกับสงครามที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤต คือ มหาภารตชาดก มหาภารตะ รามายณะ มหานิเวศน์ ภารตชาดก อรรถศาสตร์ และทีโตปเทศ โดยใน

บทที่ 4 ว่าด้วยการใช้ยุทธวิธี เพื่อให้ได้ชัยชนะในสงคราม จำเป็นที่จะต้องเริ่มด้วยนโยบายที่มีประสิทธิภาพ มีกองทัพที่แข็งแกร่ง และมีอาวุธที่จะใช้ในการรบ เนื้อหาในส่วนนี้จะช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจลักษณะของสงคราม และวิธีการทำสงครามในวรรณคดีมากยิ่งขึ้น

3. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 3.1 เพื่อวิเคราะห์ลักษณะของพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามในรามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1
- 3.2 เพื่อวิเคราะห์หัตถ์ของพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามในรามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1

4. วิธีการดำเนินการวิจัย

- 4.1 รวบรวมและศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อที่จะศึกษา
- 4.2 รวบรวมและวิเคราะห์ลักษณะของพิธีกรรมสงครามในรามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1
- 4.3 วิเคราะห์หัตถ์ของพิธีกรรมสงครามในรามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1
- 4.4 สรุปผลการศึกษาและเรียบเรียงในรูปแบบบทความวิจัย

5. ผลการวิจัย

5.1 ลักษณะของพิธีกรรมสงครามในรามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1

รามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1 ปรากฏพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามจำนวนมาก ผู้วิจัยรวบรวมพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับสงครามตามนิยามความหมายของคำว่า “พิธีกรรมเกี่ยวกับสงคราม” หมายถึง การกระทำที่มีแบบแผนและกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ โดยจะมีองค์ประกอบทางพิธีกรรมปรากฏอยู่ และเข้าใจว่าเมื่อกระทำแล้ว จะทำให้บรรลุเป้าหมายหรือเป็นไปตามความปรารถนา โดยประกอบขึ้นเพื่อการทำสงคราม และมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ฝ่ายของผู้ประกอบพิธีได้เปรียบในสงคราม หรือให้มีชัยชนะเหนือฝ่ายศัตรู พบจำนวน 13 พิธี ผู้วิจัยแบ่งลักษณะของพิธีกรรมเป็น 2 ประเภท ได้แก่ พิธีกรรมเตรียมทัพ และพิธีกรรมเพื่อเป็นกลยุทธ์ มีรายละเอียดดังนี้

5.1.1 พิธีกรรมเตรียมทัพ

พิธีกรรมเตรียมทัพ คือพิธีกรรมที่ประกอบขึ้นเพื่อให้แม่ทัพและไพร่พลในกองทัพมีความพร้อมในการทำสงคราม เป็นพิธีกรรมที่ประกอบขึ้นเพื่อมุ่งให้ส่งผลดีต่อกองทัพของผู้ประกอบพิธี โดยพิธีกรรมจะประกอบขึ้นก่อนการทำสงคราม เพื่อเตรียมความพร้อมให้แก่กองทัพก่อนที่จะออกรบ รามเกียรติ์ปรากฏพิธีกรรมเตรียมทัพจำนวน 11 พิธี จำแนกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ พิธีเตรียมกาย และพิธีเตรียมอาวุธ

5.1.1.1 พิธีกรรมเตรียมกาย

พิธีกรรมเตรียมกาย คือพิธีกรรมที่ประกอบขึ้นเพื่อเตรียมร่างกายให้มีความพร้อมสำหรับการทำสงคราม และลดความสูญเสียของกองกำลัง พิธีกรรมเตรียมกายมี 3 พิธี ได้แก่ พิธีกุมภनिया พิธีสญชีพ และพิธีอุโมงค์

1) พิธีกุมภินิยา

พิธีกุมภินิยา เป็นพิธีกรรมของอินทรีชิต การประกอบพิธีกุมภินิยาจะทำให้ร่างกายของแม่ทัพและไพร่พลทนทานต่อความเจ็บปวด สาเหตุของการประกอบพิธีกรรมมาจากอินทรีชิตไม่สามารถเอาชนะฝ่ายพลับพลาได้ แม้ว่าประกอบพิธีบูชาครถึง 2 ครั้ง ก็ไม่สำเร็จ อีกทั้งเสียไพร่พลไปจำนวนมาก ดังความว่า “บรรดาสุริยวงศ์พงศโยคย์ จะต่อกรพระลักษมณ์นั้นยากใจ แต่ต้องหอกต้องครถึงสามครั้ง ตายแล้วยังเป็นขึ้นมาได้ พวกเรายกออกไปชิงชัย เสียไพร่นายพันคนนา” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) จึงเป็นเหตุให้อินทรีชิตประกอบพิธีกุมภินิยา โดยตั้งพิธีบนภูเขจักรวาล ตั้งเครื่องบูชาบัตรพลี จุดกองไฟ 108 กองสำหรับ ตั้งหม้อบรรจุน้ำหอม พร้อมดอกไม้ เมื่อตั้งโรงพิธีสำเร็จอินทรีชิตก็บูชาพระเวทด้วยดอกไม้ รูป เทียน และนำสรประจักษ์กายทั้งสามเล่ม ได้แก่ ศรีวิชัยปณัณห์ ศรีนาคนาค และศรีพรหมศาสตร์วางไว้บนตัก แล้วหลับตาสำรวมจิตรำยพระเวท (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, 2536) “สั่งแล้วยกขึ้นเหนือเศศ บูชาพระเวทเรื่องศรีด้วยรูปเทียนบุปผามาลี อสุรีจับศรศักดา วิษณุปณัณห์นาคนาค พรหมศาสตร์พาดศักดา หลับเนตรสำรวมวิญญาน อสุราก็รำย พระเวทไป ฯ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) เมื่อฝ่ายพลับพลาทราบข่าวพระลักษมณ์จึงยกทัพไปทำลายพิธีกุมภินิยา พิธีกุมภินิยาจึงไม่สำเร็จ (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, 2536) อินทรีชิตโกรธแค้นที่ไม่สามารถเอาชนะฝ่ายพลับพลาได้ จึงตั้งทัพเพื่อไปแก้แค้นพระลักษมณ์ แต่ผลสุดท้ายอินทรีชิตก็ต้องครของพระลักษมณ์และสิ้นชีวิตในที่สุด

2) พิธีสญชีพ

พิธีสญชีพเป็นพิธีกรรมที่พระอุมาเมตตาสอนให้นางมณโฑ (สยาม ภัทรานุประวัติ, 2558) การประกอบพิธีสญชีพสามารถชุบชีวิตไพร่พลที่ตายไปในสงคราม สาเหตุในการทำพิธีสญชีพมาจากทศกัณฐ์เสียพระญาติพระวงศ์และกองทัพจากการสู้รบจำนวนมาก อีกทั้งยังไม่สามารถเอาชนะฝ่ายพลับพลาได้เลย ทศกัณฐ์จึงขอให้นางมณโฑช่วยหาวิธีที่จะเอาชนะฝ่ายพลับพลา นางจึงประกอบพิธีสญชีพเพื่อช่วยเหลือ โดยท่องพระเวทให้ครบ 7 วัน ก็เกิดน้ำทิพย์เพื่อใช้ในการชุบชีวิต (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, 2536) “ให้ทำตบะกิจวิทยา ชื่อว่าสญชีพพิธี จะเกิดน้ำทิพย์อันวิเศษ ดังอมฤตตรีเนตรเรื่องศรี บรรดาใครม้วยชีวิ รดด้วยน้ำนี้ก็เป็นมา” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) เมื่อหุงน้ำทิพย์ได้แล้วก็ส่งไปให้ทศกัณฐ์ประพรมไพร่พลที่ตายไปแล้วให้ฟื้นคืนชีพ พระรามจึงสั่งให้หนุมาน นิลนนท์ และชมพูพานไปทำลายพิธี (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, 2536) ผลในสงครามครั้งนี้ ทศกัณฐ์ไม่สามารถสังหารฝ่ายพลับพลาได้

3) พิธีอุโมงค์

พิธีอุโมงค์เป็นพิธีกรรมของทศกัณฐ์ การประกอบพิธีอุโมงค์ทำให้กายของผู้ประกอบพิธีและกองทัพเป็นกายสิทธิ์ ไม่มีอาวุธใดทำร้ายได้ สาเหตุการประกอบพิธีมาจากทศกัณฐ์เห็นว่าต้องเสียพระญาติพระวงศ์และไพร่พลจำนวนมาก (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, 2536) “อันในสุริยวงศ์พงศโยคย์ ให้ยกออกหักครั้งใด แตกตายพ่ายแพ้วมาหลายหน ไม่ทนฝีมือมันได้” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549)

ทำให้ทศกัณฐ์ต้องประกอบพิธีอุโมงค์ ทศกัณฐ์ไปยังภูเขานิลกาลา แล้วเสด็จเข้าอุโมงค์ พร้อมด้วยเครื่องบัตร์ พลิก กองไฟที่ไขบูชา เทพเจ้า ทศกัณฐ์เริ่มประกอบพิธีอุโมงค์โดยการสำรวมจิตรำยพระเวทเป็นระยะเวลา 7 วัน “ยอกรเหนือเกล้าอภิวันท์ กุมภันท์เข้ากองภูณท์กาลา แล้วนั่งสมาธิสำรวมจิต คิดคุณพรหมเมศนาถา หลับเนตร ร่ายเวทวิทยา อสุราแน่นิ่งไม่ตึงกาย ฯ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) เมื่อพิเภก ล่วงรู้ว่าทศกัณฐ์ทำพิธี ชุบกาย จึงส่งสุครีพ นิลนนท์ และหนุมานไปทำลายพิธี พิธีอุโมงค์จึงไม่สำเร็จ (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, 2536)

5.1.1.2 พิธีกรรมเตรียมอาวุธ

พิธีกรรมเตรียมอาวุธ คือพิธีที่ประกอบขึ้นเพื่อให้อาวุธมีความพิเศษ มีอิทธิฤทธิ์เพื่อใช้สำหรับการทำสงคราม การมีอาวุธที่ทรงพลังจะนำมาสู่ชัยชนะได้ พิธีกรรมเพื่อเตรียมอาวุธเพื่อใช้ในการสู้รบมีจำนวน 8 พิธี ได้แก่ พิธีลับหอกโมขศักดิ์ พิธีชุบหอกกบิลพัท พิธีเสกหอกเมฆพัท พิธีชุบศรนาคบาศ พิธีชุบศรพรหมศาสตร์ พิธีชุบเหราพต พิธีชุบศทาวุธ และพิธียักฉัตรแก้ว โดยแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ พิธีกรรมเกี่ยวกับหอก พิธีกรรมเกี่ยวกับศร พิธีกรรมเกี่ยวกับคทา และพิธีกรรมเกี่ยวกับฉัตร

1) พิธีกรรมเกี่ยวกับหอก

พิธีกรรมเตรียมอาวุธพบว่ามีประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวกับหอกเพื่อนำมาใช้ในการทำสงคราม จำนวน 3 พิธีกรรม ได้แก่ พิธีลับหอกโมขศักดิ์ พิธีชุบหอกกบิลพัท และพิธีเสกหอกเมฆพัท

1.1) พิธีลับหอกโมขศักดิ์

หอกโมขศักดิ์เป็นอาวุธประจำกายของกุมภกรรณ (สยาม ภัทรานุประวัติ, 2558) ที่พระพรหมประทานให้ อำนาจของหอกโมขศักดิ์มีฤทธิ์ปราบได้ทั้งสามโลก กุมภกรรณประกอบพิธีลับคมหอกโมขศักดิ์ให้ หอกทรงอานุภาพ เพื่อใช้เป็นอาวุธในการทำสงครามกับฝ่ายพลับพลา สาเหตุในการประกอบพิธีมาจากหอกโมขศักดิ์ ขึ้นสนิม เนื่องจากกุมภกรรณไม่เต็มใจที่จะยกทัพไปรบกับฝ่ายพลับพลาตามคำขอของทศกัณฐ์ (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, 2536) “เอ็งสิทรงธรรมทศพิธ ประมาทจิตสิ่งใดกระมังหนา จึงเผลอให้เทพสาตราปรากฏวิปริตไป ดังนี้ ฯ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) กุมภกรรณจึงตั้งพิธีลับหอกโมขศักดิ์ที่มหาเมรุมาศบรรพต ตั้งเครื่องพลีกรรมบูชาพระพรหม และร่ายพระเวท เพื่อให้หอกโมขศักดิ์มีอิทธิฤทธิ์ร้ายแรง “แม่น้เสร็จสี่คมเมื่อใด จะเรื่องฤทธิ์ไกรดั่งไฟกรด ปราบไปได้ถึงโสฬส หัวทั้งทศทิศไม่ถ้วนทวน ฯ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) แต่พิธีดังกล่าวก็ไม่สำเร็จ เนื่องจากองค์และหนุมานมาทำลายพิธี(สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, 2536) ทำให้อานุภาพของหอกโมขศักดิ์ไม่สามารถทำร้ายพระลักษมณ์ได้ถึงแก่ความตายได้ แม้พระลักษมณ์จะต้องหอกของกุมภกรรณก็ตาม

1.2) พิธีชุบหอกกบิลพัท

หอกกบิลพัทเป็นหอกของพระอิศวรที่มอบให้ท้าวลัสเตียนบิดาของทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์ประกอบพิธีชุบหอกกบิลพัทเพื่อให้หอกมีอานุภาพมาก ไม่มีผู้ใดต้านทานได้ เพื่อใช้ทำสงครามกับฝ่ายพลับพลา รวมถึงใช้แก้แค้นท้าวมาลีวราช พระอินทร์ และเทวดา สาเหตุการประกอบพิธีมาจากทศกัณฐ์ออกรบกับฝ่ายพลับพลา

ครั้งใดก็ไม่สามารถเอาชนะได้ จึงคิดอาศัยท้าวมาลีวราชให้ช่วยตัดสินคดี แต่ทศกัณฐ์กลับเป็นฝ่ายแพ้ความ ทศกัณฐ์ จึงขুবหอกกบิลพัท (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, 2536) “*สาอะโรมนุชย์กับลิงไพร ทีนี้จะบรรลัยดังใจคิด ถึงพระอัยกา ธิเบตี ที่มีปรีชาวาจาสิทธิ์ จะสังหารให้สิ้นชีวิต ด้วยฤทธิ์หอกแก้วอันศักดิ์ดา*” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) ทศกัณฐ์ประกอบพิธีขুবหอกขึ้นที่เชิงเขาพระสุเมรุ ริมหาดทรายกรด ตั้งเครื่องบัตร์พลี รูปเทียน ดอกไม้สีแดง แก้วเจ็ดประการ ดินแดงเจ็ดท่า ตั้งกองไฟประกอบพิธีขুবหอกกบิลพัท พร้อมทั้งเผารูปเทวดาพร้อมกัน “*จึงบูชารูปเทียนมาลี ทั้งมณีเจ็ดประการอาไฟ แล้วเอาดินเจ็ดท่าประสมกัน บั้้นรูปเทวณ้อยใหญ่ ทั้งหกห้องฟ้าสุราลัย บรรดาที่ไปเป็นพยาน เสร็จแล้วจึงโหมอัคคี กลางโรงพิธีไพศาล ยอกรถวายมัสการ โอมอ่านพระเวทวิทยา ฯ*” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) พระอิศวรจึงตรัสสั่งเทพพาลีไปทำลายพิธีขুবหอกกบิลพัท พิธีจึงไม่สำเร็จ (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, 2536) ทศกัณฐ์จึงยกทัพกลับมาแก้แค้นพร้อมด้วยหอกกบิลพัท เป็นเหตุให้พระลักษมณ์ต้องหอกของทศกัณฐ์ แต่ในท้ายที่สุดก็สามารถแก้พิษได้พระลักษมณ์จึงรอดชีวิต

1.3) พิธีเสกหอกเมฆพัท

หอกเมฆพัทเป็นอาวุธประจำกายของสุริยาภพ (สยาม ภัทรานุประวัติ, 2558) การประกอบพิธี ขুবหอกเมฆพัทเพื่อให้หอกมีอานุภาพ สาเหตุในการขুবหอกเมฆพัทมาจากท้าวจักรวรรดิให้สุริยาภพทำสงคราม กับพระสัตรุต แต่สุริยาภพไม่สามารถเอาชนะพระสัตรุตได้ (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, 2536) “*มนุษย์นี้ศักดิ์ดาล้า หาญ องอาจชำนาญครุสิทธิ์ ทั้งโยธาวานรก็มีฤทธิ์ จะหมายล้างชีวิตเหินยากใจ*” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอด ฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) จึงกลับมาประกอบพิธีขুবหอกเมฆพัทเพื่อใช้ทำสงครามครั้งต่อไป โดยให้เมฆสุร แปลงร่างเป็นภูเขาใหญ่ล้อมบริเวณพิธีไว้ และสุริยาภพก็ร่ายพระเวทบูชาพระพรหม “*จับหอกขึ้นประนมเหนือ เกศ ไหว้คุณพรหมเมศรังสรรค์ หลับเนตรสะกดใจกุมภันท์ ก็ร่ายพระเวทอันศักดิ์ดา ฯ*” (พระบาทสมเด็จพระ พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) การประกอบพิธีขুবหอกล่วงรู้ไปถึงฝ่ายพลับพลา พิเภกจึงสั่งให้พระสัตร ุตไปทำลายพิธี พิธีขুবหอกจึงไม่สำเร็จ สุริยาภพจับหอกเข้าต่อสู้จนทำให้พระสัตรุตสิ้นชีวิต (สมปราชญ์ อัมมะ พันธ์, 2536) แต่พิเภกก็สามารถแก้พิษของหอกได้ พระสัตรุตจึงฟื้นคืนชีพอีกครั้ง เมื่อสุริยาภพรู้ว่าฝ่าย พลับพลาสามารถแก้พิษหอกได้ จึงตั้งทัพออกรบอีกครั้งเพื่อแก้แค้นฝ่ายพลับพลา ด้วยเหตุนี้เองทำให้สุริยาภพ ถูกสังหารด้วยศรของพระพรตสิ้นชีวิตไป

2) พิธีกรรมเกี่ยวกับศร

พิธีกรรมเตรียมอาวุธพบว่าพิธีกรรมที่เกี่ยวกับศรที่นำมาใช้ในการทำสงคราม จำนวน 3 พิธีกรรม ได้แก่ พิธีขุบศรนาคบาศ พิธีขุบศรพรหมาสตร์ และพิธีขุบหาวพต

2.1) พิธีขุบศรนาคบาศ

ศรนาคบาศเป็นอาวุธประจำกายของอินทรชิต (สยาม ภัทรานุประวัติ, 2558) ที่พระพรหม ประทานให้ อินทรชิตประกอบพิธีขุบศรนาคบาศเพื่อให้ศรมีอานุภาพไม่มีผู้ใดในสามโลกต้านทานได้ เพื่อใช้เป็น อาวุธในการทำสงครามกับฝ่ายพลับพลา “*จึงกลับมาลาพระบิดุราช ไปขุบนาคบาศครศรี ยังเขาอากาศศรี ให้มี*

อานูภาพเกรียงไกร” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) สาเหตุในการประกอบพิธีกรรม มาจากอินทรชิตต้องศรพลายวาทของพระลักษณ์ อินทรชิตเห็นว่าตนสู้ฝ่ายพลับพลาไม่ได้ จึงตั้งพิธีบูชาครนาคบาศเพื่อไปแก้แค้นฝ่ายพลับพลา อินทรชิตตั้งพิธีขึ้นที่ภูเขาอากาศ นั่งภาวนาสวดพระเวท เพื่อให้พญานาคมาคายพิษ “ครั้นถึงพญาอสุรี นาคคายพิษลงให้ ที่ในนาคบาศครซัย ด้วยเกรงฤทธิ์ไกรกุ่มภณท์ ฯ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) พระรามจึงส่งชามพวราชไปทำลายพิธี พิธีบูชาครนาคบาศจึงไม่สำเร็จอินทรชิตโกรธแค้นที่พิธีถูกทำลาย จึงยกทัพไปทำสงครามกับฝ่ายพลับพลา และแผลงศรนาคบาศไปต้องพระลักษณ์และกองทัพอัฒมะพนธ์, 2536)

2.2) พิธีบูชาศรพหมาสตร์

ศรพหมาสตร์เป็นอาวุธประจำกายของอินทรชิต (สยาม ภัทรานุประวัติ, 2558) ที่พระอิศวรประทานให้ สาเหตุที่ประกอบพิธีบูชาศรพหมาสตร์เนื่องจากอินทรชิตบูชาครนาคบาศไม่สำเร็จ และยังไม่สามารถเอาชนะฝ่ายพลับพลาได้ จึงประกอบพิธีบูชาศรพหมาสตร์เพื่อใช้เป็นอาวุธในการทำสงครามกับฝ่ายพลับพลา อินทรชิตตั้งพิธีขึ้นที่หาดแก้วเชิงเขาคุณธร ตั้งกองไฟบูชาพระอิศวร ท่องพระเวท (สมปราชญ์ อัมมะพนธ์, 2536) “จุดธูปเทียนทองโอฬาร มัสการองค์เจ้าภพไตร แล้วให้ระดมกองกาลา ทำตามตำราคัมภีร์ไสยเอาพหมาสตร์พาดตกลงไว้ สรรวมใจอ่านเวทอันฤทธิ์ ฯ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) แต่พิธีบูชาศรพหมาสตร์ก็ไม่สำเร็จ เนื่องจากทศกัณฐ์ได้รับแจ้งข่าวว่ายักษ์กำป่นที่ส่งไปทำสงครามถูกหนุมานสังหารในการประกอบพิธีบูชาศรพหมาสตร์มีข้อห้าม คือห้ามนำข่าวเกี่ยวกับความตายไปบอกเล่า เพราะจะทำให้พิธีไม่สำเร็จ อินทรชิตจึงแก้ความอับมงคลด้วยการเอาเถาตองมารองเลือดสัตว์ให้ศรพหมาสตร์สู้บดิน เมื่อเสร็จพิธีอินทรชิตก็ตั้งทัพเพื่อออกรบกับฝ่ายพลับพลา อินทรชิตแปลงกายเป็นพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ฝ่ายพลับพลาเกิดหลงกลคิดว่าเป็นกองทัพของพระอินทร์ เมื่อได้ที อินทรชิตจึงแผลงศรพหมาสตร์ใส่พระลักษณ์และทหารจน สลบไป แต่ในท้ายที่สุดก็สามารถแก้พิษศรได้ พระลักษณ์และกองทัพอัฒมะพนธ์, 2536)

2.3) พิธีบูชาพรหมพต

ศรพรหมพตเป็นอาวุธประจำกายของบรลัษณ์จักร (สยาม ภัทรานุประวัติ, 2558) การประกอบพิธีบูชาศรพรหมพตจะทำให้ศรมีอานุภาพเพื่อใช้ทำสงครามกับฝ่ายพลับพลา สาเหตุในการบูชาศรพรหมพตมาจากสุริยาภพผู้เป็นอนุชาของบรลัษณ์จักรถูกพระพรตสังหาร บรลัษณ์จักรจึงออกรบกับพระพรตเพื่อแก้แค้น แต่ก็ไม่สามารถสู้กับพระพรตได้ (สมปราชญ์ อัมมะพนธ์, 2536) “อันมนุษย์พี่น้องสองรา ครลัษณ์ฤทธามันเพริศพราย” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) บรลัษณ์จักรจึงประกอบพิธีบูชาศรพรหมพตที่เนินเขาจักรวาล ตั้งกองไฟทำพิธีบูชาพระพรหม “จึงจุดธูปเทียนมัสการ องค์บรมพรหมานเรืองศรี กองภูณท์โดยกิจพิธีอสุรีหลับเนตรภาวนา ฯ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) องค์คตและอสุรผัดจึงไปทำลายพิธี พิธีบูชาศรพรหมพตจึงไม่สำเร็จ (สมปราชญ์ อัมมะพนธ์, 2536) บรลัษณ์จักรจึงยกทัพไปแก้แค้นฝ่ายพลับพลา แต่ท้ายที่สุดบรลัษณ์จักรก็ไม่สามารถเอาชนะฝ่ายพลับพลาได้ และถูกพระพรตสังหาร

3) พิธีกรรมเกี่ยวกับคทา

พิธีกรรมเตรียมอาวุธพบว่าการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวกับคทาเพื่อนำมาใช้ในการทำสงครามจำนวน 1 พิธีกรรม ได้แก่ พิธีชูปคทา

3.1) พิธีชูปคทา

คทาหรือกระบองตาลเป็นอาวุธประจำกายของท้าวไวตาล (สยาม ภัทรานุประวัติ, 2558) การประกอบพิธีชูปคทาจะทำให้อาวุธมีอำนาจเพื่อใช้ในการทำสงครามกับฝ่ายพละพลา สาเหตุในการชูปคทามาจากท้าวจักรวรรดิเสียโอรสทั้งสามและยังไม่อาจชนะพระพรตได้ จึงเชิญท้าวไวตาลมาช่วยรบ ท้าวไวตาลไม่สามารถเอาชนะทัพของพระพรตได้ จึงประกอบพิธีชูปกระบองตาล (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, 2536) “ทั้งวานรทหารโยธา ล้วนมีศักดาอ่องไว ถึงมาตรจะเคี้ยวขับกับมัน จะหมายชนะนั้นไม่ได้” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) ท้าวไวตาลตั้งพิธีขึ้นบริเวณหน้าพระลานเมืองกุสุราช ร่ายพระเวทบูชาพระอิศวรเพื่อชูปคทา “จึงเอากระบองตาลปลง ตรงหน้าโรงพิธีใหญ่ บูชาธูปเทียนดอกไม้ โหมไฟเถลิงกลา ขึ้นนั่งยังปลายกระบองตาล มัสการพระอิศวรนาถา สมาธิสำรวมวิญญูณ์ หลับตาร่ายเวทตะบะกรรม ฯ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) พิเณกจับยามดูจึงรู้ว่าท้าวไวตาลกำลังทำพิธีชูปคทา พระพรตจึงสั่งนิลพัทและอสุรผัดไปล่อมพิธี ทำให้พิธีชูปคทาไม่สำเร็จ (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, 2536) และในท้ายที่สุดท้าวไวตาลก็ไม่สามารถเอาชนะฝ่ายพละพลาได้ และถูกสังหาร

4) พิธีกรรมเกี่ยวกับฉัตร

พิธีกรรมเตรียมอาวุธพบว่าการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวกับฉัตรเพื่อนำมาใช้ในการทำสงครามจำนวน 1 พิธีกรรม ได้แก่ พิธียกฉัตรแก้ว

4.1) พิธียกฉัตรแก้ว

ฉัตรแก้วเป็นฉัตรของพระพรหมที่มอบไว้ให้ท้าวลัสเตียนใช้ในการป้องกันข้าศึก การประกอบพิธียกฉัตรแก้วเป็นพิธีบูชาฉัตรของพระพรหมที่มีไว้สำหรับใช้เมื่อมีสงคราม “อันพิชัยฉัตรรัตนา ของท้าวธาดา เลิศไกร ประสาทไว้ให้กูกรุงมาร เมื่อเกิดการณรงค์ศึกใหญ่” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) สาเหตุในการประกอบพิธีมาจากทศกัณฐ์เกิดความแค้นที่องค์ครุฑที่อำมาตย์ของทศกัณฐ์ตาย จึงจะตั้งทัพเพื่อไปโจมตีพระราม ทศกัณฐ์ระลึกถึงฉัตรแก้วของพระพรหมที่ประทานไว้ให้เพื่อใช้ในการทำสงคราม จึงประกอบพิธียกฉัตรแก้วเพื่อให้อำนาจของฉัตรแก้วบังตาฝ่ายพละพลา ขั้นตอนการประกอบพิธียกฉัตรแก้วจะต้องทำพิธีสมโภชบูชาฉัตรด้วยเครื่องบูชา และยกฉัตรแก้วขึ้นกลางเมือง (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, 2536) “ครั้นได้ศฤงคารก็ลั่นฆ้อง อสุราโห่ร้องอึงมี ยกขึ้นกลางราชธานี มีดั่งราตรีอนธการ ฯ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) ฝ่ายพละพลาเมื่อเห็นท้องฟ้ามืดจึงนึกสงสัย สุครีพจึงอาสาไปทำลายพิธียกฉัตรแก้วของทศกัณฐ์ พิธียกฉัตรแก้วจึงไม่สำเร็จ (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, 2536)

5.1.2 พิธีกรรมเพื่อเป็นกลยุทธิ์

พิธีกรรมเพื่อเป็นกลยุทธิ์ คือพิธีกรรมที่ประกอบขึ้นเพื่อใช้เป็นกลยุทธิ์ทางการศึก เป็นพิธีที่ใช้เล่ห์เหลี่ยม ขันเชิง และกลอุบายต่าง ๆ ในการต่อสู้ มีจุดมุ่งหมายฝ่ายศัตรูเสียเปรียบ โดยที่ไม่ต้องทำสงครามแบบต่อสู้กันโดยตรง พบ 2 พิธีกรรม ได้แก่ พิธีบดยา และพิธีท่อน้ำ

5.1.2.1 พิธีบดยา

พิธีบดยา เป็นวิชาสะกดทัพของไมยราพ (สยาม ภัทรานุประวัติ, 2558) การประกอบพิธีบดยาจะสะกดทัพฝ่ายศัตรูให้หลับใหลไม่ได้สติ สาเหตุในการประกอบพิธีมาจากทศกัณฐ์ขอให้ไมยราพออกรบกับฝ่ายพลับพลา ไมยราพจึงใช้วิชาสะกดทัพเพื่อเอาชนะฝ่ายพลับพลา ไมยราพตั้งพิธีที่เขาสุรगานต์ประกอบพิธีหุงยาเพื่อใช้ในการสะกดทัพ (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, 2536) “จึงตั้งโลหะกันทะ โดยตบะบนเส้าโคมดผิ ให้ประค่อมแล้วโหมอักคิ มาลีธูปเทียนบูชา แล้วเสด็จขึ้นยังบัลลังก์อาสน์ นั่งสมาธิพื่อนลมนาสา หลับเนตรร้ายเวทวิทยา อสุราสำรวมจิตใจ ฯ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) เมื่อได้ยาสะกดทัพตามที่ต้องการ ไมยราพก็ไปอยู่เหนือลม เอายาใส่กล่องแก้วแล้วเป่าคาถาสะกดนิทรา ทำให้กองทัพฝ่ายพลับพลาหลับใหลสิ้นสติกันทั้งหมด ไมยราพจึงชิงตัวพระรามไปขังไว้เมืองบาดาลเพื่อรอสังหาร เมื่อมนตร์ที่สะกดไว้เริ่มคลาย ฝ่ายพลับพลาก็ฟื้นได้สติ พิเภกจึงขอให้หนุมานไปตามหาพระราม หนุมานมุ่งหน้าไปเมืองบาดาลเพื่อไปช่วยเหลือพระราม และเหตุนี้เองทำให้หนุมานสังหารไมยราพ (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, 2536)

5.1.2.2 พิธีท่อน้ำ

พิธีท่อน้ำ เป็นพิธีกรรมของกุมภกรรณ การประกอบพิธีท่อน้ำจะให้น้ำในแหล่งน้ำแห้งขอด สาเหตุในการประกอบพิธีมาจากกุมภกรรณวางแผนจะทำลายทัพของฝ่ายพลับพลาด้วยการตัดเสบียงน้ำ เพื่อให้กองทัพฝ่ายพลับพลาอดน้ำตายโดยไม่ต้องออกรบให้เสียไพร่พล กุมภกรรณตั้งพิธีที่ภูเขามรกต แอบสั่งให้นางคันธมาลีไปเก็บดอกไม้ม้าเพื่อใช้ทำพิธีมาตลอด 7 วัน กุมภกรรณท่องพระเวททำให้ร่างใหญ่เท่าพระพรหม แล้วไปนอนขวางทางน้ำพร้อมท่องพระเวทให้ตนจมอยู่ใต้น้ำ (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, 2536) ดังตัวบทที่ว่า “น้ำท่วมวังไม่หลังไหล ไปหน้าพลับพลาชัยศรี เดชะด้วยฤทธิ์พิธี วารีแห้งสิ้นจนดินทราย ฯ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) เมื่อน้ำไม่ไหลมาฝ่ายพลับพลาจึงหาสาเหตุที่น้ำเกิดแห้งขอด พิเภกจึงทูลพระรามให้ หนุมานไปทำลายพิธี พิธีท่อน้ำจึงไม่สำเร็จ (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, 2536) กุมภกรรณแค้นใจที่ไม่สามารถเอาชนะฝ่ายพลับพลาได้ จึงยกทัพไปโจมตีฝ่ายพลับพลา ในท้ายที่สุดกุมภกรรณก็ต้องศรพรหมาสตร์ของพระรามจนสิ้นชีพ

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามในรามเกียรติ์มีพิธี 13 พิธี ประกอบด้วยพิธีกรรมเตรียมทัพและพิธีกรรมเพื่อเป็นกลยุทธิ์ พิธีกรรมเตรียมทัพประกอบด้วยพิธีกรรมเตรียมกายและพิธีกรรมเตรียมอาวุธ ซึ่งช่วยเพิ่มความแข็งแกร่งให้กับแม่ทัพ และไพร่พลในกองทัพ และทำให้อาวุธมีอิทธิฤทธิ์ก่อนที่จะทำสงคราม ส่วนพิธีกรรมเพื่อเป็นกลยุทธิ์ทางการศึกเป็นการใช้เล่ห์เหลี่ยมในการลอบโจมตีศัตรู พิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามทั้งหมดมีฝ่ายลงกาเป็นผู้ประกอบพิธี พิธีกรรมต่าง ๆ เป็นส่วนสำคัญเพื่อให้ฝ่ายลงกาได้เปรียบในสงคราม อย่างไรก็ตามฝ่ายลงกาก็ไม่สามารถเอาชนะฝ่ายพลับพลาได้แม้แต่ครั้งเดียว ผลของ

พิธีกรรมส่วนใหญ่จะประกอบพิธีไม่สำเร็จ เนื่องจากฝ่ายพลับพลาสามารถลุ่มพิธีหรือแก้กลศึกได้ อีกทั้งพิธีกรรมยังเป็นสาเหตุที่ทำให้ตัวละครยักษ์สิ้นชีวิต

นอกจากนี้พิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามยังแสดงให้เห็นความสามารถของตัวละครแต่ละตัว ความพยายามที่จะเอาชนะของฝ่ายลงกา ความฉลาดในการลุ่มพิธีและการแก้กลศึกของฝ่ายพลับพลา แม้ว่าจะต้องเผชิญหน้ากับ กองทัพหรืออาวุธที่ทรงพลัง อีกทั้งพิธีกรรมยังขบขันให้รามเกียรติ์สนุกสนาน แสดงการต่อสู้ที่เข้มข้นระหว่างฝ่ายพลับพลา กับฝ่ายลงกาอีกด้วย

5.2 มโนทัศน์ของพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามในรามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1

คำว่า “มโนทัศน์” (concept) หมายถึง ความคิดรวบยอด เป็นภาพรวมหรือภาพแทน ซึ่งเป็นความเข้าใจในภาพรวมเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง (สุปณีย์ พัดทอง, 2552) นอกจากนี้พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายของมโนทัศน์ไว้ว่า มโนทัศน์ ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า concept หมายถึง ภาพหรือสิ่งที่เห็นในใจ ซึ่งเป็นตัวแทนของสรรพสิ่งแต่ละชนิด เช่น ถ้าพูดถึงแมว คนก็จะคิดถึงมโนทัศน์ของแมวในใจ ซึ่งเป็นตัวแทนของภาพแมวทั้งหลาย ไม่เจาะจงว่าจะเป็นสีใด ขนาดใด หรือพันธุ์ใด

จากการศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามในรามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1 พบมโนทัศน์ของพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามจำนวน 4 มโนทัศน์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.2.1 พิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามช่วยเสริมความมั่นคงทางจิตใจ

การทำสงครามเป็นการต่อสู้ที่ต้องเดิมพันกันด้วยอำนาจและชีวิต แม่ทัพและกองทัพจะต้องมีความพร้อมทั้งร่างกายและจิตใจเพื่อทำสงคราม ความมั่นคงของจิตในสถานการณ์สงครามจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพราะเมื่อแม่ทัพและกองทัพมั่นใจว่าจะสามารถเอาชนะศัตรูได้ก็จะช่วยเพิ่มความเข้มแข็งให้กับกองทัพ ถ้าหากแม่ทัพมีจิตใจที่ไม่มั่นคงก็จะส่งผลให้กองทัพระส่ำระสาย ไพร่พลไม่มีกำลังใจในการทำสงคราม ดังนั้นการบำรุงขวัญกำลังใจของกองทัพจึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการทำสงคราม วิธีที่สามารถจะช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจได้ นอกจากการมีอาวุธยุทโธปกรณ์ หรือการมีแม่ทัพและกองทัพที่มีความสามารถ คือการประกอบพิธีกรรม เนื่องจากพิธีกรรมมีบทบาทต่อผู้ประกอบพิธีกรรมในด้านจิตใจ กล่าวคือพิธีกรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้เกิดความมั่นใจ โดยเฉพาะเมื่อชีวิตประสบอุปสรรค (บาหยัน อัมสำราญ, 2559) ผู้ประกอบพิธีกรรมจะมีความเชื่อว่าพิธีกรรมจะเป็นวิธีที่จะทำให้สำเร็จตามความต้องการ หรือเป็นการกระทำที่เป็นวิธีการเพื่อให้สำเร็จตามผลที่ต้องการหรือนำไปสู่ผลที่ต้องการ (พระธรรมปิฎก 2537, อ้างถึงใน บาหยัน อัมสำราญ, 2559) ดังนั้นการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามจึงสามารถเสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจให้แก่กองทัพได้

ในรามเกียรติ์จะเห็นว่าผลของสงครามระหว่างฝ่ายลงกา กับฝ่ายพลับพลาส่วนใหญ่ ฝ่ายลงกามักจะเป็นฝ่ายแพ้สงครามเสมอ “จนตัวกูยกออกไป ชิงชัยก็เสียทีมา ลั่นหม่อม้ารถชสาร จตุรงค์ทวยหาญซ้ายขวา ตายยับยับสมุทธรคณา ข้าศึกยิ่งกล้ำกำเรปฤทธิ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) ฝ่ายลงกาจึงหาวิธีเพื่อให้ตนเองเป็นฝ่ายที่จะได้รับชัยชนะในสงคราม โดยวิธีที่ฝ่ายลงกาเลือกใช้คือการประกอบพิธีกรรมการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามในรามเกียรติ์ช่วยให้ฝ่ายลงกามีอำนาจในการต่อสู้กับ

ฝ่ายพลับพลามากขึ้น เห็นได้จากพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ฝ่ายลงกาประกอบขึ้นนั้นมีส่วนช่วยให้กองทัพและอาวุธของฝ่ายลงกามีความแข็งแกร่งมากขึ้น อีกทั้งยังมีกลยุทธ์ทางการศึกเพื่อใช้โจมตีศัตรู ผลของการประกอบพิธีกรรมช่วยเสริมกำลังใจให้ฝ่ายยักษ์ว่าเมื่อประกอบพิธีกรรมสำเร็จจะสามารถเอาชนะฝ่ายพลับพลได้ เห็นได้จากการประกอบพิธีอุโมงค์ของทศกัณฐ์ “จำกูจะตั้งอาหุติ พิธีอุโมงค์กาลากิจ ให้คงทนสาตราปัจจัยามิตร จึงจะคิดไปแก้แค้นมัน ฯ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) จากตัวบทที่ยกมาเป็นเหตุการณ์ที่ทศกัณฐ์แพ้ฝ่ายพลับพลามากหลายครั้ง ทศกัณฐ์จึงกลับมาตั้งพิธีอุโมงค์ชุกกายให้เป็นอมตะเพื่อจะกลับไปแก้แค้นฝ่ายพลับพลาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าทศกัณฐ์เกิดความมั่นใจว่าหากประกอบพิธีสำเร็จกายของทศกัณฐ์ก็จะเป็นอมตะ สามารถทนทานต่ออาวุธ และฝ่ายพลับพลาก็ไม่สามารถสังหารทศกัณฐ์ได้ หรือตัวละครอินทรชิตที่ประกอบพิธีกุมภนิยาภายหลังจากที่ทำสงครามแพ้ฝ่ายพลับปลา “มั่นท้าวได้ครบเจ็ดวันตัวนั้นก็เป็นกายสิทธิ์ เห็นพอจะทานปัจจัยามิตร ต่อดคิดต่อกันสืบไป” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) อินทรชิตก็แสดงความมั่นใจว่าหากประกอบพิธีได้สำเร็จจะสามารถต่อสู้กับกองทัพฝ่ายพลับพลได้

กล่าวโดยสรุปได้ว่าการทำสงครามเป็นการเดิมพันด้วยอำนาจและชีวิตที่ต้องอาศัยความพร้อมทั้งกายและใจ โดยเฉพาะความมั่นคงทางจิตใจถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการรบ พิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามในรามเกียรติ์แสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมมีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและเสริมสร้างความมั่นใจให้แก่กองทัพฝ่ายลงกาที่มักประสบความพ่ายแพ้อยู่เสมอ จากหลังจากการประกอบพิธีกรรมของฝ่ายลงกาส่งผลให้เห็นว่าผู้ประกอบพิธีเกิดความเชื่อมั่นว่าจะสามารถเอาชนะฝ่ายพลับพลได้

5.2.2 พิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามเป็นทางลัดสู่ชัยชนะ

การทำสงครามเป็นการต่อสู้กันเพื่อแย่งชิงอำนาจและผลประโยชน์ ฝ่ายผู้ชนะจะเป็นฝ่ายที่ได้อำนาจและผลประโยชน์ไปครอบครอง ดังนั้นสิ่งสำคัญของการทำสงครามคือการได้มาซึ่งชัยชนะ การทำสงครามแต่ละครั้งจึงจำเป็นต้องมีการวางกลยุทธ์หรือหาวิธีต่าง ๆ เพื่อทำให้ฝ่ายของตนได้รับชัยชนะหรือได้เปรียบศัตรูมากที่สุด นอกเหนือจากการใช้กำลังและความสามารถของแม่ทัพและไพร่พลในกองทัพที่จะเป็นวิธีที่ทำให้ได้รับชัยชนะแล้ว การประกอบพิธีกรรมในสงครามก็ยังเป็นวิธีที่ช่วยให้กองทัพได้รับชัยชนะได้ เห็นได้จากความเชื่อหนึ่งที่ปรากฏผ่านการประกอบพิธีกรรม คือพิธีกรรมจะเป็นวิธีที่จะทำให้สำเร็จผลที่ต้องการหรือสามารถนำไปสู่ผลที่ต้องการได้ (พระธรรมปิฎก 2537, อ้างถึงใน บาหยัน อัมสำราญ, 2559) ดังนั้นผลของการประกอบพิธีกรรมในสงครามจะช่วยให้ฝ่ายผู้ประกอบพิธีเป็นฝ่ายที่ได้เปรียบมากกว่าและอาจนำมาสู่ชัยชนะในการทำสงคราม

จากพิธีกรรมในรามเกียรติ์จะเห็นว่าฝ่ายลงกาจะเป็นฝ่ายที่ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อเพิ่มความแข็งแกร่งให้แก่กองทัพ โดยที่ฝ่ายลงกาไม่จำเป็นต้องใช้กำลังของตนเองในการต่อสู้ เห็นได้จากหลังจากที่ฝ่ายลงกาแพ้สงครามมา เมื่อต้องการจะยกทัพกลับไปแก้แค้น ฝ่ายลงกาเลือกการประกอบพิธีกรรมเพื่อเตรียมกองทัพ และกลศึกต่าง ๆ เพื่อใช้ในการทำสงคราม พิธีกรรมต่าง ๆ ที่ฝ่ายยักษ์ประกอบขึ้นทุกพิธีกรรมล้วนทำให้กองทัพของฝ่ายลงกามีความแข็งแกร่งมากขึ้น ทำให้ฝ่ายศัตรูเสียเปรียบและเพิ่มโอกาสในการได้รับชัยชนะ

ในฝ่ายของตน ตัวอย่างเช่น พิธียกฉัตรแก้วของทศกัณฐ์ “อันพิชัยฉัตรรัตนา ของท้าวธาดาลือไกร ประสาธไว้ให้กู้กรุงมาร เมื่อเกิดการณรงค์ศึกใหญ่ บุกมาแล้วเชิญขึ้นปักไว้ ไพร่มีดไปดั่งโลกันต์” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) จากตัวบทจะเห็นได้ว่าพิธีกรรมดังกล่าวช่วยให้ฝ่ายลงกาได้เปรียบในการทำสงครามเป็นอย่างมาก เพราะช่วยป้องกันไม่ให้ฝ่ายตรงข้ามเห็นกองทัพของตน พิธีกรรมดังกล่าวช่วยให้ฝ่ายลงกาได้รับชัยชนะได้ง่ายขึ้น หรือพิธีบายของไมยราพ “ต้องหมุยธำพานรินทร์ มัวเมาไปสิ้นไม่ทนได้ ก็กลับสนิททั้งทัพชัย ไม่เป็นสถิติสมประดี ฯ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) เมื่อไมยราพประกอบพิธีสำเร็จก็เป่ามนตร์ใส่ฝ่ายพลับพลาจนไพร่พลในกองทัพหลับไหลกันทั้งหมด ไมยราพจึงชิงตัวพระรามออกมาขังไว้ที่เมืองบาดาลเพื่อรอสังหาร โดยที่ไม่จำเป็นต้องยกทัพไปต่อสู้เพื่อชิงตัวพระราม สังเกตได้จากพิธีกรรมของฝ่ายลงกา หากประกอบพิธีสำเร็จ ผลของพิธีกรรมก็จะส่งผลเสียต่อฝ่ายพลับพลาเป็นอย่างมาก แสดงให้เห็นว่าการประกอบพิธีกรรมมีส่วนช่วยให้ฝ่ายผู้ประกอบพิธีมีโอกาสได้รับชัยชนะง่ายยิ่งขึ้น เปรียบเสมือนเป็นทางลัดที่นำมาสู่ชัยชนะ

กล่าวโดยสรุปได้ว่าการทำสงครามเป็นการต่อสู้เพื่อแย่งชิงอำนาจและผลประโยชน์ โดยมีเป้าหมายหลักคือการได้มาซึ่งชัยชนะ รามเกียรติ์สะท้อนให้เห็นว่านอกเหนือจากการใช้กำลังและความสามารถของกองทัพแล้ว การประกอบพิธีกรรมยังเป็นวิธีการสำคัญที่ฝ่ายลงกาใช้เพื่อเพิ่มความได้เปรียบในสงคราม และเป็นทั้งเครื่องมือที่ช่วยให้ฝ่ายผู้ประกอบพิธีได้รับชัยชนะในสงครามได้อย่างง่ายดาย

5.2.3 พิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามต้องพึ่งพาอำนาจของเทพเจ้า

การทำสงครามเป็นการต่อรองชิงอำนาจ ฝ่ายใดที่มีอำนาจฝ่ายนั้นก็จะมีโอกาสได้รับชัยชนะในสงคราม และด้วยความเชื่อที่ว่าเทพเจ้าเป็นผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่ามนุษย์ สามารถบันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ได้ การพึ่งพาอำนาจของเทพเจ้าจึงเป็นสิ่งที่เหมาะสมกับการทำสงคราม โดยจะใช้การประกอบพิธีกรรมเชื่อมโยงผู้ประกอบพิธีกรรมเข้ากับเทพเจ้าเพื่อทำให้เทพเจ้าพึงพอใจ และให้ความช่วยเหลือ เพราะมีความเชื่อว่าหากผู้ประกอบพิธีกรรมกระทำอย่างถูกต้องก็จะเป็นที่พอใจของเทพเจ้า (พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2524 อ้างถึงใน บำหยัน อิมสำราญ, 2559) เทพเจ้าจะดลบันดาลให้เป็นไปตามวิงวอนของผู้ประกอบพิธี ดังนั้นการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามจึงต้องประกอบพิธีบูชาเทพเจ้าเพื่อขอให้เทพเจ้าบันดาลให้ได้รับชัยชนะ

พิธีกรรมในรามเกียรติ์มีความเกี่ยวข้องกับเทพเจ้า พิธีกรรมต่าง ๆ เป็นการบูชาเทพเจ้า เพื่อให้เทพเจ้ามอบพลังอำนาจแก่ผู้ประกอบพิธี และช่วยให้ผู้ประกอบพิธีประสบผลสำเร็จ จากการวิเคราะห์ลักษณะของพิธีกรรมพบว่าฝ่ายลงกาจะประกอบพิธีเพื่อบูชาเทพ เช่น การทอ้งพระเวท การเซ่นไหว้บูชาพระพรหม และพระศิวะ เพื่อให้เทพเจ้าช่วยให้ฝ่ายลงกามีพลังอำนาจที่มากขึ้นในการทำสงคราม ยกตัวอย่างเช่น พิธีเสกหอกเมฆพัทธ ของสุริยาภพ (สยาม ภัทรานุประวัติ, 2558) สุริยาภพก็ตั้งพิธีเสกหอกเมฆพัทธ “จับหอกขึ้นประนมเหนือเศศ ไหว้คุณพรหมเศรษฐีครั่งสรค์ หลับเนตรสะกดใจกุมภัณฑ์ ก็ร้ายพระเวทอันคักดา ฯ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) การประกอบพิธีบูชาหอกเมฆพัทธเป็นการร่ายพระเวทบูชาพระพรหม เพื่อให้หอกมีอานุภาพเพื่อใช้ในการแก้แค้นพระสัตรู หรือพิธีบูชาพรหมศาสตร์ ศรพรหมศาสตร์เป็นศร

ประจำกายของอินทรชิต (สยาม ภัทรานุประวัติ, 2558) ที่พระอิศวรประทานให้ ในการประกอบพิธีชุบศร พรหมศาสตร์อินทรชิตตั้งกองไฟบูชาพระอิศวร (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, 2536) “จุดธูปเทียนทองโองการ มัสการองค์เจ้าภพไตร แล้วให้ระดมกองกาลา ทำตามตำราคัมภีร์ไสย เอาพรหมศาสตร์พาดตกลงไว้ สรรวมใจ อ่านเวทอันฤทธิ ฯ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) เพื่อให้ศรพรหมศาสตร์มี อานุภาพมากขึ้นเพื่อใช้ในการทำสงคราม

กล่าวโดยสรุปได้ว่าการทำสงครามเป็นการต่อรองเชิงอำนาจ โดยฝ่ายที่มีอำนาจย่อมมีโอกาสว่าชัยชนะได้มากกว่า จึงมีการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามขึ้นเพื่อขอพลังอำนาจจากเทพเจ้า เพราะมีความเชื่อว่าเทพเจ้ามีอำนาจเหนือมนุษย์สามารถดลบันดาลสิ่งต่าง ๆ ในรามเกียรติ์ฝ่ายลงกาจึงประกอบพิธีกรรมบูชาเทพเจ้า เพื่อเพิ่มพลังอำนาจให้กับกองทัพและอาวุธให้มากขึ้นเพื่อให้ได้รับชัยชนะในการทำสงคราม

5.2.4 พิธีกรรมเตรียมอาวุธเป็นตัวแปรที่นำมาสู่ชัยชนะ

องค์ประกอบที่สำคัญในการทำสงคราม คือการมีอาวุธที่ทรงพลัง การมีอาวุธสงครามที่มีพลังอำนาจแสดงถึงแสนยานุภาพของกองทัพที่แข็งแกร่ง เพราะอาวุธเป็นอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับโจมตีเพื่อทำลายกองทัพศัตรู ยิ่งอาวุธมีอานุภาพมากเท่าใดผลของการทำลายล้างฝ่ายศัตรูได้มากขึ้นเท่านั้น การเตรียมอาวุธให้พร้อมสำหรับการทำสงครามจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำไปสู่ชัยชนะได้ ดังนั้นการประกอบพิธีกรรมเตรียมอาวุธจึงเป็นพิธีกรรมที่ประกอบขึ้นเพื่อทำให้อาวุธมีอานุภาพมากขึ้น เพื่อใช้ในการทำลายล้างกองทัพของศัตรูและนำมาสู่ชัยชนะ

พิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามในรามเกียรติ์ปรากฏพิธีกรรมเตรียมอาวุธจำนวนมากที่สุด โดยแต่ละพิธีกรรมจะเป็นการนำอาวุธของตัวละครของฝ่ายลงกามาประกอบพิธีกรรมเพื่อทำให้อาวุธมีอานุภาพมากขึ้นเพื่อใช้โจมตีฝ่ายพลับพลาในการทำสงคราม เช่น พิธีชุบศรนาศบาตของอินทรชิต ทำให้ให้ศรมีอานุภาพไม่มีผู้ใดในสามโลกต้านทานได้ เพื่อใช้เป็นอาวุธในการทำสงครามกับฝ่ายพลับพลา “จึงกลับมาลาพระบิดุราช ไปชุบนาศบาตครครี ยังเขาอากาศคีรี ให้มีอานุภาพเกรียงไกร” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) อินทรชิตตั้งพิธีขึ้นที่ภูเขอากาศ นังภวานาสวดพระเวท เพื่อให้พญานาคมาคายพิษ “ครั้นถึงพญาอสุรีนาศคายพิษลงให้ ที่ในนาศบาตครชัย ด้วยเกรงฤทธิไกรกุ่มภันท์ ฯ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549) หากอินทรชิตทำพิธีสำเร็จศรนาศบาตก็จะมีอานุภาพมากขึ้น หรือพิธีลับหอกโมกษศักดิ์ของกุมภกรรณที่มหาเมรุมาศบรรพต กุมภกรรณตั้งเครื่องพลีกรรมบูชาพระพรหม และร่ายพระเวท เพื่อให้หอกโมกษศักดิ์มีอิทธิฤทธิ์ร้ายแรง “แม่นเสร็จสี่คมเมื่อใด จะเรื่องฤทธิไกรตั้งไฟกรด ปราบไปได้ถึงโสฬส ทัวทั้งทิศทิศไม่ถ้วนทน ฯ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549)

กล่าวโดยสรุปได้ว่าการมีอาวุธที่ทรงพลังแสดงให้เห็นแสนยานุภาพของกองทัพ และสามารถนำพากองทัพไปสู่ชัยชนะได้ พิธีกรรมเตรียมอาวุธในเรื่องรามเกียรติ์เป็นองค์ประกอบสำคัญในการทำสงครามของที่จะช่วยให้ฝ่ายลงกาได้รับชัยชนะ เนื่องจากอาวุธที่ทรงพลังเป็นปัจจัยสำคัญที่แสดงถึงแสนยานุภาพของกองทัพและเพิ่มโอกาสในการโจมตีศัตรู และพิธีกรรมเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าฝ่ายลงกาให้ความสำคัญกับการเตรียมอาวุธให้พร้อมและมีอานุภาพมากที่สุดเพื่อใช้ในการโจมตีฝ่ายพลับพลา

6. สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามในรามเกียรติ์จำนวนพิธี 13 พิธี ได้แก่ พิธีกุมภินยา พิธีสญชีพ พิธีอุโมงค์ พิธีลับหอโกมุขศักดิ์ พิธีขุบศรนาคบาท พิธีขุบศรพรหมศาสตร์ พิธีขุบหอกกบิลพัท พิธีเสกหอเกษมพัท พิธีขุบเหราพต พิธีขุบคทาวุธ พิธีบดยา พิธีทนต์น้ำ และพิธียักฉัตรแก้ว พบลักษณะของพิธีกรรมเกี่ยวกับสงคราม 2 ประเภท คือ พิธีกรรมเตรียมทัพและพิธีกรรมเพื่อเป็นกลยุทธ์ พิธีกรรมเตรียมทัพประกอบด้วยพิธีกรรมเตรียมกายและพิธีกรรมเตรียมอาวุธซึ่งช่วยเพิ่มความแข็งแกร่งให้แก่แม่ทัพและไพร่พลในกองทัพ และทำให้อาวุธมีอานุภาพที่เหนือกว่าที่จะทำสงคราม ส่วนพิธีกรรมเพื่อเป็นกลยุทธ์ทางการศึกเป็นการใช้เล่ห์เหลี่ยมในการลอบโจมตีศัตรู พิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามส่วนใหญ่มีฝ่ายลงกาเป็นผู้ประกอบพิธี พิธีกรรมต่าง ๆ เป็นส่วนสำคัญเพื่อให้ฝ่ายลงกาได้เปรียบในสงคราม อย่างไรก็ตามฝ่ายลงกาที่ไม่สามารถเอาชนะฝ่ายพลัปลาได้แม้แต่ครั้งเดียว ผลของพิธีกรรมส่วนใหญ่จะประกอบพิธีไม่สำเร็จ เนื่องจากฝ่ายพลัปลาสามารถล่อพิธีหรือแก้กลศึกได้ เห็นได้จากฝ่ายพลัปลาจะโจมตีสถานที่ประกอบพิธี รบกวนผู้ประกอบพิธีเพื่อให้ไม่สามารถประกอบพิธีต่อไปได้ อย่างครบถ้วนตามกำหนด หรือทำลายเครื่องประกอบพิธี เช่น หักฉัตรแก้ว รวมถึงการปฏิบัติข้อห้ามต่าง ๆ ระหว่างที่ฝ่ายลงกาประกอบพิธี ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นการทำให้องค์ประกอบของการประกอบพิธีกรรมไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ ส่งผลให้ฝ่ายลงกาไม่สามารถประกอบพิธีกรรมให้สำเร็จได้ อีกทั้งพิธีกรรมที่ไม่สำเร็จยังเป็นสาเหตุที่ทำให้ตัวละครยักษ์สิ้นชีวิต นอกจากนี้พิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามแสดงให้เห็นความสามารถของตัวละคร ความพยายามที่จะเอาชนะของฝ่ายลงกา ความฉลาดในการล่อพิธีและการแก้กลศึกของฝ่ายพลัปลา แม้ว่าจะต้องเผชิญหน้ากับกองทัพ หรืออาวุธที่ทรงพลัง อีกทั้งพิธีกรรมยังขับเน้นให้รามเกียรติ์สนุกสนาน แสดงการต่อสู้ที่เข้มข้นระหว่างฝ่ายพลัปลากับฝ่ายลงกา

จากการศึกษามโนทัศน์ของพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามในรามเกียรติ์ พบมโนทัศน์ของพิธีกรรมเกี่ยวกับสงคราม จำนวน 4 ประเด็น คือพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามช่วยเสริมความมั่นคงทางจิตใจ พิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามเป็นทางลัดสู่ชัยชนะ พิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามต้องพึ่งพาอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และพิธีกรรมเตรียมอาวุธเป็นตัวแปรที่นำมาสู่ชัยชนะ พิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามช่วยเสริมความมั่นคงทางจิตใจ กล่าวคือการทำสงครามเป็นการเติมพลังด้วยอำนาจและชีวิตที่ต้องอาศัยความพร้อมทั้งกายและใจ โดยเฉพาะความมั่นคงทางจิตใจถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการรบ พิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามในรามเกียรติ์แสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมมีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและเสริมสร้างความมั่นใจให้แก่กองทัพฝ่ายลงกาที่มักประสบความพ่ายแพ้อยู่เสมอ จากหลังจากการประกอบพิธีกรรมของฝ่ายลงกาส่งผลให้เห็นว่าผู้ประกอบพิธีเกิดความเชื่อมั่นว่าจะสามารถเอาชนะฝ่ายพลัปลาได้ พิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามเป็นทางลัดสู่ชัยชนะ กล่าวคือการทำสงครามเป็นการต่อสู้เพื่อแย่งชิงอำนาจและผลประโยชน์ โดยมีเป้าหมายหลักคือการได้มาซึ่งชัยชนะ รามเกียรติ์สะท้อนให้เห็นว่านอกเหนือจากการใช้กำลังและความสามารถของกองทัพแล้ว การประกอบพิธีกรรมยังเป็นวิธีการสำคัญที่ฝ่ายลงกาใช้เพื่อเพิ่มความได้เปรียบในสงคราม และเป็นทั้งเครื่องมือที่ช่วยให้ฝ่ายผู้ประกอบพิธีได้รับชัยชนะในสงครามได้อย่างง่ายดาย พิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามเป็นการพึ่งพาอำนาจของเทพเจ้า กล่าวคือการทำสงครามเป็นการต่อรองเชิงอำนาจ โดยฝ่ายที่มีอำนาจย่อมมีโอกาสคว้าชัย

ชนะได้มากกว่า จึงมีการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามขึ้นเพื่อขอพลังอำนาจจากเทพเจ้า เพราะมีความเชื่อว่าเทพเจ้ามีอำนาจเหนือมนุษย์สามารถดลบันดาลสิ่งต่าง ๆ ในรามเกียรติ์ฝ่ายลงกาจึงประกอบพิธีกรรมบูชาเทพเจ้าต่าง ๆ เพื่อเพิ่มพลังอำนาจให้กับกองทัพและอาวุธให้มากขึ้นเพื่อให้ได้รับชัยชนะในการทำสงคราม และพิธีกรรมเตรียมอาวุธเป็นตัวแปรที่นำมาสู่ชัยชนะ กล่าวคือการมีอาวุธที่ทรงพลังแสดงให้เห็นแสนยานุภาพของกองทัพ และสามารถนำพากองทัพไปสู่ชัยชนะได้ พิธีกรรมเตรียมอาวุธในเรื่องรามเกียรติ์เป็นองค์ประกอบสำคัญในการทำสงครามของที่จะช่วยให้ฝ่ายลงกาได้รับชัยชนะ เนื่องจากอาวุธที่ทรงพลังเป็นปัจจัยสำคัญที่แสดงถึงแสนยานุภาพของกองทัพและเพิ่มโอกาสในการโจมตีศัตรู และพิธีกรรมเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าฝ่ายลงกาให้ความสำคัญกับการเตรียมอาวุธให้พร้อมและมีอาวุธมากที่สุดในศึกเพื่อใช้ในการโจมตีฝ่ายพลับพลา

การศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามในรามเกียรติ์ไม่เพียงแต่ช่วยให้เข้าใจลักษณะของพิธีกรรมในวรรณคดีเท่านั้น บทความวิจัยนี้ยังแสดงให้เห็นการจัดกลุ่มลักษณะของพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามที่ละเอียดมากขึ้น การวิเคราะห์ความสำคัญในแต่ละพิธีกรรม และบทบาทของพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามที่มีต่อเรื่องรามเกียรติ์ นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นความเชื่อ ค่านิยม สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพเจ้า และแนวคิดเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมและการทำสงครามของสังคมไทยที่ปรากฏผ่านวรรณคดี

ผลการศึกษาของบทความวิจัยนี้ช่วยในการเก็บรวบรวมพิธีกรรมต่างๆ ที่ปรากฏในรามเกียรติ์ให้ครบถ้วนมากยิ่งขึ้น นอกเหนือจากที่หนังสือ *นามานุกรมรามเกียรติ์* ของรื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (2559) ที่รวบรวมที่มีอยู่ในเรื่องรามเกียรติ์จำนวน 8 พิธีกรรม อีกทั้งยังช่วยจัดกลุ่มข้อมูลและวิเคราะห์ลักษณะของพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามในหนังสือ *ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย* ของสมปราชญ์ อัมมะพันธ์ (2536) นอกจากนี้ยังนำเสนอให้เห็นว่าพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามในรามเกียรติ์ไม่ได้แสดงให้เห็นเพียงค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรมในสังคมไทยเท่านั้น แต่ยังนำเสนอให้เห็นว่าพิธีกรรมเกี่ยวกับสงครามยังมีบทบาทต่อตัวละครและการดำเนินเรื่อง และยังช่วยย้ำเน้นให้เรื่องมีความสนุกสนานมากขึ้น

7. ข้อเสนอแนะ

รามเกียรติ์เป็นวรรณคดีที่ปรากฏพิธีกรรมจำนวนมากจึงควรมีการศึกษาพิธีกรรมอื่น ๆ ในรามเกียรติ์เพื่อให้ทราบลักษณะของพิธีกรรมและแนวคิดพิธีกรรมที่ปรากฏในรามเกียรติ์

รายการเอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2549). *บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เล่ม 1*. ศิลปากรบรรณาคาร.
- กรมศิลปากร. (2549). *บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เล่ม 2*. ศิลปากรบรรณาคาร.
- กรมศิลปากร. (2549). *บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เล่ม 3*. ศิลปากรบรรณาคาร.
- กรมศิลปากร. (2549). *บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เล่ม 4*. ศิลปากรบรรณาคาร.
- บาทยัน อิมสำราญ. (2559). *วรรณคดีพระราชนิพนธ์*. พี.เพรส.
- มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. (2564). *บทละครเรื่องรามเกียรติ์: ภาพสะท้อนพระพุทธรูปยออดฟ้าจุฬาโลกมหาราช*. *อักษรศาสตร์*, 5(2), 13–21.
<https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jasu/article/view/250408>
- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. (2559). *นามานุกรมรามเกียรติ์ (พิมพ์ครั้งที่ 5)*. แสงดาว.
- สมปราชญ์ อัมมะพันธ์. (2536). *ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย*. โอ.เอส. พรินต์ติ้ง เฮาส์.
- สมศิริ มีพานิช. (2530). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง สงครามในวรรณคดี สันสกฤต [วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต]*. <https://digiverse.chula.ac.th/Info/item/dc:69597>
- สุภาณี พัดทอง. (2552). *"เรือ" ในวรรณคดีนิราศ: มโนทัศน์กับการสร้างวรรณศิลป์ [วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต]*. <https://doi.org/10.58837/CHULA.THE.2009.2002>
- สยาม ภัทรานุประวัติ (2558). *นามานุกรมวรรณคดีไทย*. <https://thailitdir.sac.or.th/index.phpZ>
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2524). *พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. สำนักงานราชบัณฑิตยสภา.
- อิทธิเดช น้อยไม้. (2564). *การพัฒนาทักษะการคิดเชิงมนทัศน์ในวิชาสังคมศึกษาเพื่อผู้เรียนแห่งศตวรรษที่ 21*. *วารสารครุศาสตร์*, 49(3), 1-12.
<https://digital.car.chula.ac.th/cgi/viewcontent.cgi?article=3973&context=educujournal>